

Mina lärofäder

Sunt vett, avansert analyse

AV STEN SPARRE NILSON

Data: ex. artium 1933, cand. oecon. 1940 i Oslo, ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen 1947–1950, ellers ca. 20 år i offentlig tjeneste, lengst som kontørsjef ved Utenriksdepartementets kulturkontor, universitetslektor i statsvitenskap i Oslo 1966, dr. philos. 1975, dosent 1978.

Redaktøren ønsker et norsk bidrag til serien "Mina lärofäder". Den naturlige forfatter av et slikt oppsett ville ha vært Stein Rokkan, men etter hans død er det neppe noen som kan kalles norsk statsvitenskaps nestor, og slett ikke jeg selv. Min løpebane har ikke engang vært virkelig akademisk, bare halvveis. Den eneste grunn til å utpeke meg som forfatteren måtte være at jeg av fødsel er eldst blant våre utøvere av faget, og dessuten den som først begynte å utøve det. Men dette er neppe tilstrekkelige kvalifikasjoner. Imidlertid har jeg den formastelige tro at noe av hva jeg lærte er utilstrekkelig påaktet i dag og fortjener å innprentes. Derfor nytter jeg høvet til et innlegg.

Mest har jeg drevet med valg-, folkeavstemnings- og partiforskning, sysler som ble tatt opp forsøksvis ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen kort tid etter 2. verdenskrig. Jeg arbeidet der fra 1947 til 1950. Ellers tilbrakte jeg omkring 20 år i offentlig administrasjon og drev delvis forskning "på frivakta". Sosiologen Stein Rokkan kom som min etterfølger til Michelsen-instituttet og satte i gang det systematiske norske valgforskningsprogrammet. Fra siste del av 1950-tallet bygde han det ut i samarbeid med Henry Valen. Som helt ung hadde Rokkan gått på skole i Frankrike og fattet interesse for valggeografien, som jo var grunnlagt av franskmannen André Siegfried.

Selv hadde jeg delvis en lignende bakgrunn. Jeg var imidlertid noen år eldre enn Rokkan, og sosiologi fantes ikke som et godkjent fag da jeg studerte i Oslo i slutten av mellomkrigstiden. Sosialøkonomien var det eneste veietablerte blant samfunnsfagene; men der hadde vi til gjengjeld ypperlige lærekrefter, først og sist Ragnar Frisch. Hans matematiske modeller og systemer manglet jeg evnen til å sette meg ordentlig inn i, men han stilte allmene krav til klarhet og følgestreng tankegang som det var av største verdi å få grundig innskjer-

pet for en som særlig hadde interesser i litterær og historisk retning. Ingvar Wederwang var den trauste statistiker, Wilhelm Keilhau en underholdende foreleser som sprudlet av innfall. Av norsk pensumlitteratur hadde vi noe, men dessuten lærte vi å lese svensk, idet Knut Wicksells *Föreläsningar i Nationalekonomi* var standardverket. Gustav Cassel hadde Frisch derimot ikke mye til overs for. "Han svømmer jo ikke helt oppe i overflaten, men dukker sjelden dypere ned enn 10 centimeter under den", lød dommen.

Studentflokkene av økonomer i Oslo var liten, men allsidig sammensatt, og utgjorde i seg selv et ansporende miljø. Vi kunne inndeles i tre sekter, erklærte en eller annen: frischiokrater, wederevangelister og keilhaugianere. Storparten sognet nok til de første. Selv hullet jeg litt i retning av Keilhau, som la stor vekt på sammenhengen mellom politikk og økonomi gjennom tidene. Riktignok hendte det at han virket rent ut sagt som et avskrekkende eksempel i sin stundom åpenbart lettsindige omgang med statistiske oppgaver som utgangspunkt for høytflyende ideer om utviklingsgang. Han polemiserte heftig mot all materialistisk historieoppfatning blant faghistorikerne, noe som fikk meg til å følge forelesninger av Halvdan Koht og Johan Schreiner. Dermed avbalansertes på en nyttig måte innflytelsen fra Keilhau selv. Blant økonomene virket for øvrig også Johan Vogt som litt av en marxistisk motvekt. Endelig må nevnes at Arvid Brodersen forsøkte å gjøre tysk sosiologi kjent, bl. a. gjennom oversettelse av interessante utdrag fra Max Weber.

Krig og okkupasjon aktualiserte i Norge spørsmålet om politiske studier, som ble tatt opp bl. a. av styret for Chr. Michelsens Institutt. I og med at instituttet ansatte meg, ble også muligheten åpnet for et studieopphold i USA, som på lengre sikt skulle bli avgjørende. Da jeg kom tilbake derfra,

så det imidlertid ut til at planene om å få i gang statsvitenskap i Norge hadde råket inn i en bakveje. Ansettelse i administrasjonen gjorde at jeg for en tid sa forskningen farvel. Ved universitetene i Norge var det i 1955 av samfunnsvitenskapelige professorater fem i sosialøkonomi, men ennå bare ett i psykologi og ett i pedagogikk opprettet før krigen, og ett i sosiologi fra 1949.

Endelig i 1957 kom den første embetsstilling i statsvitenskap, da den 35-årige Thomas Chr. Wylle ble utnevnt til dosent, og i 1965 kom det første professorat. Her ble 40-åringen Knut Dahl Jacobsen utnevnt. Jeg kjente begge som historiske forfattere og visste at Jacobsen dessuten hadde bakgrunn fra amerikansk samfunnsforskning. Da jeg oppsøkte ham og forklarte mine interesser, spurte han om jeg ville ta et lektorat i Oslo. Jeg slo til. Det var ikke et øyeblikk for tidlig. Statsvitenskapens akademiske ekspansjonstid var kommet, og jeg var blitt over 50 år. Litt senere brøt 1960-tallets studentrevolusjon løs, riktignok hos oss i svært milde former, men som et resultat dukket i hvert fall opp tanker om at studentene burde bli hørt ved nyansettelser. Og det ville vel nærmest blitt betraktet som en hån mot tidsånden å foreslå at et nytt lektorat skulle besettes med noe i retning av en Metusalem!

Det må også tilstås at jeg snart fikk oppdage hvor sterkt faget hadde utviklet seg i de årene jeg hadde vært borte fra det. Nå ble yngre kolleger mine læremestre, i første rekke Stein Rokkan og Henry Valen. Og jeg fikk oppleve den nyfødte norske statsvitenskaps korte, men hektiske veksttid, var tilmed så heldig å få et dosentur før det nærmest ble slutt på all tildeling av nye embetsstillinger. Da var imidlertid faget blitt akademisk etablert med sine ulike grener – internasjonal politikk, administrasjonsforskning osv. – både ved universitetene og ved flere frittstående institutter. I en artikkel i Tidsskrift for Samfunnsforskning 1975 har Ulf Torgersen malende beskrevet veksten, eller eksplosjonen.

Etter hvert har utviklingen ført til at mindre vekt enn før blir lagt på valg- og partistudier. Enkelte har tilmed grepet fatt i et ord av valgforskningsprogrammets far, Stein Rokkan, og vendt det mot ham. "Stemmene teller ved valg av personer, men andre ressurser bestemmer innholdet i politiken", skrev han en gang i en spissformulering. Men han mente slett ikke å tillegge den allmengyldighet. Ingen kan jo nekte at partikonkurransen om stemmer fra tid til annen i høyeste grad får

virkning for de tiltak som blir truffet. Heller ikke kan den vitenskapelige verdi av metodene for valg- og opinionsanalyse bestrides. Mestring av bestemte former for kvantitativ teknikk er blitt og bør bli værende en forutsetning for statsvitenskapelige studier.

Selv om jeg etter evne har prøvd å innhente hva jeg en stund forsømte med hensyn til slike metoder, må jeg innrømme at for mitt vedkommende har tidlige innflytelser fortsatt å være de viktigste. Det gjelder påvirkning fra historie og økonomi, foruten fra politisk sosiologi. I USA 1949 lærte jeg av menn som Crane Brinton og Paul Lazarsfeld, men ganske særlig av Rudolf Heberle. Opprinnelig var han fra Lübeck og Kiel. Likesom svigerfaren Ferdinand Tönnies var han i opposisjon til Hitler-styret, og han utvandret til USA før krigen. Der hadde han for øvrig oppholdt seg allerede i 1920-årene som stipendiat. Et bestemt spørsmål var blitt stilt av mange og ofte gjentatt: hvordan kunne så store deler av et opplyst folk som det tyske falle for en bevegelse som nazismen? Heberle var den eneste som hadde undersøkt i detalj bakgrunnen for NSDAP's valgseire, riktignok i et enkelt distrikt, men til gjengjeld det som mot slutten skaffet partiet større oppslutning enn noe annet, det eneste der Hitler fikk rent flertall, 51 % av stemmene, Schleswig-Holstein. Heberles bok *From Democracy to Nazism* kom i 1945 og er etter min mening fortsatt på flere måter forbilledlig. Han skrev også blant annet oversiktsverket *Social Movements*.

Under sitt første opphold i USA ble han slått av kontrasten til de storstilte spekulasjoner som preget mye av tysk sosiologi. Om amerikanerne teoretiserte lite, kanskje for lite, så foretok de ytterst nøyaktige undersøkelser av et stort erfaringsmateriale, ikke minst statistiske analyser, og Heberle fant deres kritikk av europeisk "skrivebords-sosiologi" berettiget. Men selv ble han etter hvert redd for at en ny slags skrivebords- (eller regnemaskins-)vitenskap kunne utvikle seg. Forskeraspirantene må advares, sa han, mot å bli så oppslukt av raffinerte statistiske metoder at grundig feltarbeid forsømmes, innsamling av materiale overlates til assistenter, eller det unnlates å vie oppmerksomhet til selve den historiske sammenheng som talloppgavene står i.

Den lærdommen kan fortsatt være verd å ta med. Nylig fikk jeg i posten et særtrykk fra hefte 2 av *Zeitschrift für Soziologie* for 1982, og ved et tilfelle kom samtidig hefte 3 av *Scandinavian Political Studies*. I det første skriver Rudolf Heberle,

over åtti år gammel men tydeligvis i god form, en "autobiographical note in praise of field work". I det andre har Per Selle en artikkel om kommunismen i Norge, et utdrag av hans hovedoppgave ved Universitetet i Bergen 1980.*

Kommunedatabanken der utgjør et senter for Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, slik at Selle har kunnet ta for seg et omfattende tallmateriale. Han gjør på en utmerket måte bruk av avanserte metoder og antyder en ny form for forkllaring, om ikke til fortrensel så i hvert fall til supplerer av tidligere forfatteres syn. Han viser at flere som har skrevet om kommunismen i nordiske land har lagt unødig stor vekt på samfunnsmessige bakgrunnsfaktorer og for liten vekt på *organisasjonsstyrke*. Jeg kan tilføye at det nok også gjelder hva jeg selv i sin tid skrev om emnet. Men Selle taler dessuten om kommunistisk tradisjon, og dette punktet i fremstillingen fikk meg til å tenke: hva om Heberle her hadde vært eksamensveileder? Han gjentok stadig at den som vil forstå folks politiske atferd, ikke bare må gjennomføre avansert analyse, men også ta i bruk sitt eget sunne folkevett!

Per Selle finner at NKP, som hadde stått nokså sterkt ved midten av 1920-årene men deretter nærmest forsvunnet ut av bildet, fikk en ny oppblomstring i siste halvpart av 1940-tallet i samme strøk der det tidligere hadde hatt sin styrke:

"There is continuity, but separated by a wide gap of almost non-existence of the communist party in the thirties. This means that communist political traditions survived in the 1930s and stayed latent in spite of the absence of organizations to maintain them, and then displayed an almost incredible resurrection in the years after World War II." (*Scand. Pol. Studies* 1982, s. 210).

Nå er mirakuløs oppstandelse en forklaring som ikke stemmer særlig godt med vanlig folkevett, og da hjelper det lite å søke å underbygge forklaringsforsøket med korrelasjonskoeffisienter og stianalyse. Krefte burde heller vært satt inn mer iherdig i historisk-empirisk grunnlagsarbeid, noe som kunne ha gitt et annet resultat. Det er riktig at NKP ble sterkt redusert ved valget i 1927 og nærmest utslettet på riksnivå alt i 1930, da kommuniststemmene ikke kom opp i mer enn mellom 1

og 2 prosent av totalen; ved valget i 1933 ble resultatet like dårlig. Ja, ved siste stortingsvalg før krigen i 1936 utgjorde NKP's andel bare 3 promille. Liste ble stilt i en eneste valgkrets det året, Bergen by. Partiet syntes å være praktisk talt dødt.

Organisasjonene ellers i landet var imidlertid slett ikke døde. Fortsatt eksisterte en lang rekke støttepunkter rundt om, der NKP deltok regelmessig ved kommunevalg og fikk sine representanter inn i by- og herredsstyrer. Statistikken er unektelig mangelfull. Partifordelingen foreligger for bygdens vedkommende bare summarisk, fylkesvis, men for byene er det trykt detaljerte oppgaver fra hvert av lokalvalgene i 1925, 1928, 1931, 1934 og 1937. Og for 1937 ble detaljert statistikk trykt også for alle landets herreder. Her er det faktisk mulig å avlese – eller rettere sagt lete fram fra bortgjemte fotnoter – kommunistpartiets styrke og svakhet også på bygdene ved slutten av mellomkrigstiden. Svaghet er utvilsomt hovedinntrykket, men NKP deltok likevel ved valget i 14 byer og 38 herreder, fikk representanter inn i 42 av disse 52 kommunestyrene og stod i tre av dem så sterkt at en kommunist også ble valgt til ordfører. Partiet hadde mer håndgripelige ting å ta seg av enn tradisjoner, det fortsatte mange steder å delta ubrutt i daglig politisk arbeid på lokalt plan. Om disse oppgavene var trukket inn, kunne Selles konklusjon på vedkommende sted ha blitt mindre luftig. Uvilkårlig rinner Heberles ord en i tankene: sett dine krefter inn på å få tryggest mulig empirisk grunnlag før du starter analysen og går i gang med teoretisering.

Forhåpentlig vil det ikke alt for lenge bli nødvendig å gjenta denne gamle preken. Statskunnskap og historie lærer for hver dag av hverandre, amerikansk og europeisk forskning likeså. Resultatet er for øvrig ikke bare blitt mer empiri i Europa, mer teori i USA. Det fantes også amerikansk teoretisering, og stundom var også den konstruert på et skrøpelig empirisk grunnlag. Robert A. Dahl skriver i sin nyeste bok *Dilemmas of Pluralist Democracy* om en "trosbekjennelse" som tidligere var godtatt i amerikansk statsvitenskap, at kryssende konfliktlinjer alltid vil virke mildnende på politisk konflikt. Det har etter hvert gått opp for oss at dette bare er en hypotese med tvilsom gyldighet, sier han; og her har han nok europeiske erfaringer i tankene.

Det er karakteristisk for statsvitenskapen at den i siste menneskealder har fått et sterkt internasjo-

* I omarbeidet form er den nettopp utgitt som bok idet dette skrives. (Per Selle: *Norges Kommunistiske Parti 1945–1950*. Universitetsforlaget, Bergen 1983. 222 sider).

nalt preg. Utviklingen har også vært tverrfaglig. Kunnskap om politikk må være komparativ, må ikke stenges av landegrenser, men må heller ikke stenges av grenser mellom samfunnsfagene. Enkelte, som er redde for at statsvitenskapen dermed vil bli et uselvstendig fag, har søkt etter noe som skulle være særeget for den, og bare for den. Slike tanker om å skape "en politologi med egen identitet" tror jeg er illusoriske. Mange emner vil statskunnskapen ha til felles med historien, andre med sosiologien og atter andre med økonomien.

Områdene bør oppdyrkes i fellesskap. Utvilsomt kan det ligge visse farer i en sterkt tverrfaglig innrettet virksomhet, blant annet faren for å spre seg og ikke få samlet sine tråder igjen. Det er blitt sagt at "den som prøver å være tverrfaglig, ender med å bli bare tverr". Forhåpentlig er det ikke alltid nødvendigvis slik. Vil det ikke for en statsviter i det lange løp være farligere, hvis blikket skal hindres av trange fag-skiller?